

вий підхід, який містить елементи інших підходів та принципи сталого розвитку. Цей підхід базується на основах комплексного, кластерного та екосистемного підходів та рекомендується назвати "холоністичний" підхід¹ до формування ринкового механізму управління якістю навколишнього середовища (рис. 3).

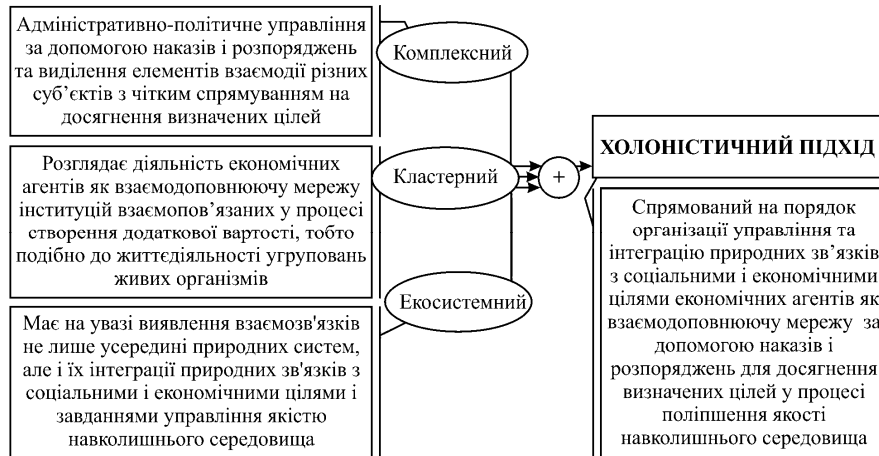

Рис. 3. Сутність холоністичного підходу до формування ринкового механізму управління якістю навколишнього середовища

Такий підхід має використовувати основні положення теорії інституціоналізму, що виражається в непереривній функціональній та структурній перебудови системи для забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку при досить малих змінах умов навколишнього середовища. Тому що ефективність управління якістю навколишнього середовища залежить від низки обмежень, які розглядаються в рамках нової інституціональної економічної теорії, а саме: наявність позитивних трансакційних витрат, невизначеність та асиметричність інформації, обмеженої раціональності індивідуумів, інституціональної неповноти природоохоронних інститутів [10].

Висновок. Для досягнення рівноваги та її підтримки в складній системі "людина – навколишнє середовище" доцільно використовувати у процесі формування ринкового механізму управління якістю навколишнього середовища холоністичний підхід, який спрямований на порядок організації управління та інтеграцію природних зв'язків зі соціальними та економічними цілями економічних агентів як взаємодоповнювальну мережу за допомогою наказів і розпоряджень для досягнення визначених цілей у процесі поліпшення якості навколишнього середовища та побудований на основі трьох підходів із різних класифікаційних групувань, що є основою досягнення добробуту людей та найбільш повне використання екосистемних послуг, які звичайно недооцінюються.

¹ Холон (holon) – у перекладі з грецької всеосяжний, цілий, всебічний, універсальний.

Література

1. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А.М. Прохоров; редкол. А.А. Гусев и др. – Изд. 4-ое, [перераб. и доп.]. – М.: Изд-во "Советская энциклопедия", 1987. – 1600 с.
2. Кнорринг В.И. Теория, практика и искусство управления: учебник [для ВУЗов по спец. "Менеджмент"] / В.И. Кнорринг. – М.: Изд-во НОРМА, 2001. – 528 с.
3. Райзберг Б.А. Управление экономикой / Р.А. Фатхутдинов, Б.А. Райзберг. – М.: Изд-во ИНФРА-М, 1999. – 783 с.
4. Львовская К.Б. Окружающая среда, рынок и регион / К.Б. Львовская, Г.С. Ронкин. – М.: Изд-во "Наука", 1993. – 159 с.
5. Титенберг Т. Экономика природопользования и охрана окружающей среды / Т. Титенберг. – М.: Изд-во "Олма-Пресс", 2001. – 591 с.
6. Кейз Д. Использование водных ресурсов речных бассейнов / Д. Кейз // Доклады Британско-советского семинара по водным ресурсам и сточным водам. – М., 1988. – С. 215-232.
7. Ковда В.А. Экологический мониторинг: концепция, принципы организации / В.А. Ковда, А.С. Керженцев // Региональный экологический мониторинг. – М.: Изд-во "Наука", 1983. – 264 с.
8. Александров И.О. Подходы до реализации принципов сталого розвитку в охороні трансграничных водных ресурсов: зб. наук. праць / И.О. Александров, О.В. Половян, М.Ю. Тарасова. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2008. – Вип. 15. – С. 153-163.
9. UNEP/CBD/SBSTTA/11/7 31 August 2005. [Electronic resource]. – Mode of access <http://www.biodiv.org/doc/meetings/sbstta/sbstta-11/official/sbstta-11-07-ru.doc>.
10. Александров И.А. Принципы институционализма в теории устойчивого развития. / И.А. Александров, А.В. Половян, М.Ю. Тарасова // Наукові праці Донецького національного технічного університету. – Сер.: Економічна. – Донецьк: Изд-во ДонНТУ. – 2011. – Вип. 39-2. – С. 54-62.

Александров И.А., Кравец Е.О. Формирование подхода к рыночному механизму управления качеством окружающей среды

Исследована эволюция классических подходов к управлению для формирования эффективного механизма. Предложена классификация подходов к управлению, а также холонистический подход экологического менеджмента по поводу поддержания экологического равновесия путем применения рыночного инструмента.

Ключевые слова: подход, эволюция подходов, классификация подходов, холонистический подход.

Aleksandrov I.A., Kravets L.O. Approach formation to market the mechanism of management of quality environment

It is investigated evolution of classical approaches to management for formation of the effective mechanism. Classification of approaches to management, and also holonistic the approach is offered.

Keywords: the approach, evolution of approaches, classification of approaches, holonistic the approach.

УДК 334.724.6:330.837

Проф. О.М. Головінов, д-р екон. наук –
Донецький НУ економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВПЛИВУ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Зроблено аналіз системи функцій сучасної держави, розглянутої стосовно інституціонального підходу як економічного інституту власності. На базі теоретичного аналізу й осмислення наявного вітчизняного досвіду досліджено специфіку виробничої, підприємницької й перерозподільної діяльності держави, чинників, що її визначають.

Ключові слова: державний сектор, державне підприємство, приватний сектор, власність, приватизація, функції держави.

Постановка завдання. У сучасному світі й економічній теорії є чимало причин для пильної уваги до економічної ролі держави. По-перше, вона повинна забезпечувати інституціональну й правову структуру економіки й заповнювати так звані недосконалості ринку. По-друге, всесвітнє поширення ринкових принципів вносить до порядку денного питання про зміну поведінки держави не тільки в національному, але й у глобальному масштабах. Імпульсами до модифікації форм діяльності національних держав, виконуваних ними функцій, дедалі більшою мірою стають демонстраційний ефект розвинених країн, міжнародна конкуренція. Що стосується України, то тут науковий і практичний інтерес до аналізу економічних функцій держави обумовлений безліччю обставин, об'єднаних, насамперед із радикальною перебудовою традиційного укладу життя, із пошуком оптимальної ролі держави як у трансформаційних процесах, так і в становленні нової моделі національного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна економічна наука приділяє істотну увагу насамперед регулятивній функції держави, розглядаючи її в ролі суб'єкта, що забезпечує реалізацію конкурентних переваг національної економіки. Проблеми розвитку державного сектору, функцій держави в трансформаційній економіці, її економічної дієздатності й практичних мір її забезпечення у вітчизняній науковій літературі розробляють такі автори, як: О.Й. Пасхавер [1], П.В. Круш [2], О.В. Пильтай [3], Н.Г. Гончарова [4], В.К. Кубіков [5], Л.М. Кузьменко [6] й ін.

Невирішена частина загальної проблеми. Так у період трансформаційних зрушень специфічною функцією держави визнається створення необхідних умов для формування економічних потреб у тих видах діяльності, які лежать в основі складної структури ринкових відносин. Як свідчить практика перетворень у країнах постсоціалістичного простору, йдеться насамперед про підприємництво, корпоративний бізнес, інноваційну діяльність. Це припускає налагодження, затвердження нового, заснованого на праві, порядку, який забезпечує безперервну роботу ринкової системи, що формується. Сьогодні у ній співіснують не тільки державний і недержавний сектори як інститути за формами власності, але й державний і підприємницький сектори як інститути за характером діяльності. У цьому аспекті з'ясування питань, пов'язаних із розвитком державного сектору, є дуже актуальним.

Мета роботи передбачає визначення функцій держави і проведення аналізу зміни впливу державного сектору на розвиток національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Найглибшу сутність держави як економічного інституту власності, системну форму майнових відносин присвоєння й реалізації характеризує державна власність. Тому метою роботи є спроба здійснити економічний аналіз процесів інституціонально-функціональної трансформації ролі держави й визначити її специфіку щодо міжінституціональних зіставлень. Це не тільки пізнавально само по собі, але й об'єктивно важливо завдяки усвідомленню необхідності посилення ролі держави у створенні в Україні сучасної системи ринкового господарства. Тим більше, що навіть високорозвинені країни демонструють збереження, а то і зростання істотної питомої ваги державного присвоєння.

Зростання ролі держави як системи організації суспільної влади, що створює умови для суспільного розвитку, базується на матеріальній основі, тобто на економічному фундаменті. Йдеться про власність держави на частину національних ресурсів, представлену підприємствами різних організаційно-правових форм: власне державні або ті, у яких держава є власником через володіння частиною акцій. Відповідно до визначення Європейського центру державного підприємництва, "державним є усяке здійснює економічну діяльність підприємство, у якому держава має більшу частину капіталу або відіграє вирішальну роль в управлінні" [7, с. 18]. Поряд із державними підприємствами функціонують органи й установи суспільного характеру, які не виробляють ринкові послуги (держуправління, армія, державні навчальні заклади, державна охорона здоров'я, притулки й ін.).

Правовому процесу становлення нових інститутів власності в Україні властивий еволюційний характер. Не вдаючись у його деталізацію, зазначимо, що кожним новим етапом урегулювання відносин власності було прийняття відповідних законів і доповнень до них. Одним із визначальних етапів стало прийняття нових Цивільного й Господарського кодексів, які набули чинності з 1 січня 2004 р. Відповідно до ст. 326 Цивільного кодексу, до державної власності віднесене майно (також і кошти), що належить державі й право власності на яке від імені й в інтересах держави здійснюють органи державної влади. Варто зауважити, що, регламентуючи право комунальної власності, Цивільний кодекс викликав дискусії щодо правочинності відділення її майна від державної власності, оскільки в Законі України "Про власність" від 7 лютого 1991 р., № 697 – XII комунальну форму власності як самостійну не зазначено. Нам здається такий підхід суто політичним, спрямованим на створення видимості самостійності регіонів. Однак занадто велика ціна втрат територіальної громади від волюнтаристичних рішень керівників органів місцевого самоврядування щодо розпорядження майном комунальної власності, а по суті державної.

Значна роль державної власності в макроекономічній системі країни зумовила необхідність уточнення переліку її об'єктів і врегулювання питань управління державним сектором. Наслідком цього став Закон України "Про управління об'єктами державної власності" від 21.09.2006 р., № 185-V. Відповідно до нього (ст. 1), об'єктами державної власності визнано: майно державних підприємств, установ і організацій, закріплене за ними на праві господарювання або оперативного управління; акції (частки, паї), що належать державі в господарчих товариствах, крім тих, які передані в статутні фонди господарчих товариств в обмін на корпоративні права; майно державних підприємств, які перебувають у процесі приватизації; державне майно, передане в безстрокове безкоштовне користування НАН України, галузевим академіям наук; державне майно, що не ввійшло в статутні фонди господарчих товариств, створених у процесі приватизації (корпоратизації).

Що стосується режиму й мети діяльності державних підприємств, то вони Законом України "Про підприємства в Україні" від 27.03.1991 р., №

887-ХІІ (п. 1, ст. 1) установлені загальними для всіх підприємств. Метою діяльності їх однозначно визначено одержання прибутку (доходу). Основна відмінність державного виробництва від приватного полягає в тому, що перед державними підприємствами, крім комерційних, ставляться багато соціально-економічних завдань, пов'язаних із рішенням ключових загальнонаціональних проблем. Цим самим ці підприємства виступають як спосіб вирішення суперечок між наявністю суспільних потреб і неможливістю їхнього задоволення в межах приватного сектору. Тільки опираючись на державні підприємства, держава отримує можливість виконувати свої функції.

Найвищим ступенем зацікавленості (і можливості) підприємства з участю держави в одержанні прибутку є державне підприємство як одна з форм здійснення державного виробництва. Як і щодо виробничої функції, підприємницька функція держави пов'язана не тільки з одержанням прибутку. Двоїстість цілей обумовлена основною суперечністю державного підприємства, сторонами якого є дві засади: підприємницька, представлена приватним інтересом підприємства як відособленого товаровиробника, і державна, що втілює суспільний інтерес. Первинність суспільних завдань забезпечується верховенством власника (держави) над суб'єктом оперативно-господарської діяльності, однак, з огляду на "атомізований" характер державної власності, соціально-економічний ефект не може бути досягнутий поза реалізацією комерційних цілей державних підприємств. Цей діалектичний взаємозв'язок оптимально виявляється у функції державного підприємства, що, з одного боку, обмежує груповий егоїзм державних підприємств і не допускає, з іншого боку, значного збільшення суспільного макроекономічного інтересу, здатного спричинити нівелювання комерційних стимулів на мікрорівні.

Варто зазначити, що виробничі підприємницькі функції держави як економічного інституту власності ми розглядаємо як категорії розпізнавальної тотожності. Будучи незалежними від змісту вхідних у них конкретних аргументів, вони логічно взаємообумовлені. Функція виробництва державних підприємств є особливим видом діяльності з виробництва й збуту товарів і послуг. Особлива значущість цієї функції виявляється в галузях, що традиційно не представляють інтересу для приватного капіталу, але визначають загальні, національні умови відтворення. Формою вирішення суперечності між потенціалом державного сектору загалом і його структурних одиниць з підприємницьким режимом господарювання є підприємницька функція державного виробничого сектору. Останню можна розглядати як метод підвищення ефективності державного виробництва, як альтернативу можливої приватизації, як спосіб залучення державних замовлень тощо. Загалом підприємницька діяльність держави співвідноситься з її виробничою функцією як форма й зміст.

У межах державного підприємництва стає реальністю злиття державних і приватних капіталів шляхом формування корпоративної акціонерної власності. Перевагою цієї форми є можливість на базі акціонерного співзасновництва вирішувати стратегічні проблеми розвитку виробництва й підви-

щення його ефективності. Практика світового досвіду свідчить, що саме корпоративна акціонерна власність є основою формування таких організаційно-господарських структур, як власне корпорації, концерни, холдинги й фінансово-промислові групи. Корпоративна власність допускає можливість різної комбінації відносин приватної й державної власності. Будучи корпоровані, державна й приватна власність здатні забезпечити модернізацію виробництва, впровадження нових технологій, звільнивши державний бюджет від додаткового фінансування. Разом із тим, варто відразу ж підкреслити, що сама по собі присутність держави може бути негативним чинником стосовно вищезазначеного. Так, контрольний пакет акцій держави в складі корпоративного капіталу сам по собі не забезпечує його ефективність, більше того, може бути чинником виробничої й фінансової деградації, втрат держави, якщо відсутнє активне регулювання діяльності корпорації з боку вповноважених владних органів, про що свідчить досвід України.

Відповідно до існуючої у вітчизняній економічній науці думки, ефективне здійснення державою функцій власника залежить від статусу державного пакета акцій. Практика ж української економічної дійсності поки цього не підтверджує. Найімовірніше, не стільки розподіл власності, скільки розподіл повноважень з управління визначає рівень економічної ефективності корпоративних підприємств. Разом із тим, держава піддає себе ризику випробувати наслідки непродуманих, сумнівних дій осіб, які здійснюють функції управління державними корпоративними правами. Тоді вона змушена надавати фінансову підтримку підприємствам, внаслідок чого відбувається соціалізація втрат, тобто покладання відповідальності на всіх членів суспільства.

Світовий досвід свідчить, що за будь-якого політичного режиму державний сектор є економічною опорою країни й становить найважливішу галузь державного управління. Саме такий підхід повинен лежати й в основі відбору галузей, де найбільш доцільна участь держави, а де – недержавного сектору. Приватизація, як спосіб формування недержавного сектору, здійснювалася насамперед щодо високорентабельних й інвестиційно привабливих підприємств. При цьому ігнорувалися норми законодавства відносно включення у фіксовані умови конкурсів зобов'язань покупця здійснювати прибуткову діяльність.

Результати зіставлення діяльності державного й недержавного секторів не можуть бути абсолютно достовірними: якщо продукція останнього вимірюється в поточних цінах реалізації, то певна частина товарів і послуг державного сектору може продаватися за собівартістю, із знижкою, а іноді й передаватися безоплатно. Однак, за всієї умовності прямого зіставлення фінансових результатів різних секторів економіки, можна затверджувати, що користі від державного сектору ще більше, ніж від приватного. За підсумками роботи за 2010 р., питома вага державного сектору становила 9,2 %, зокрема питома вага державних підприємств у державному секторі економіки – 74,4 % [8].

Не заперечуючи того, що приватна власність є основою ринкової економіки в різних її моделях, вважаємо, що під час реформи в Україні її обсяг не виправдано завищений, оскільки порівняно з її дійсною питомою вагою в економіці практично відсутній відповідний результат в ефекті її функціонування. Отож, виникає запитання: а чи не втримується взагалі приватний сектор за рахунок державного?

Державна власність і заснована на ній підприємницька діяльність держави не заперечують ролі останньої в соціально-економічному розвитку країни. Змінюється лише місце держави як споживача й активного учасника перерозподілу створеного національного продукту. Існують також й інші підстави для такого зміщення акцентів. По-перше, увага економічної теорії й практики державного управління зосереджується не стільки на матеріально-речовинній основі власності, скільки на фінансах, які за своєю природою є "потокими". По-друге, фінансові потоки, як об'єкт державного управління, потребують набагато більшої уваги, ніж відносно малозмінювальна матеріально-речовинна основа державної власності. І по-третє, сама державна власність, як особливий об'єкт управління, проявляється насамперед через фінанси [9, с. 59].

Важливим фінансовим індикатором розподільної функції держави є відношення державних витрат до ВВП, тобто той обсяг створюваного річного продукту, обмірюваного в частці ВВП, що зосереджує держава, а потім перерозподіляє його. Відомі економісти МВФ В. Танці й Л. Шукнехт на основі статистичних даних за більш ніж віковий період дійшли висновку, що практично у всіх індустріально розвинених країнах світу спостерігали тенденцію до зросту державних витрат у ВВП [10]. Навіть в останні два десятиліття, відзначені відносним скороченням підприємницької активності держави, її простежували цілком чітко. Отже, між розміром і часткою державної власності в національному багатстві країни й посиленням перерозподільної функції держави немає кореляційного зв'язку.

Таким чином, дослідження функцій держави як економічного інституту власності показує, що ці функції адаптуються до вимог часу й залежать від реальних проблем, вирішуваних національною економікою. Інакше кажучи, вони розвиваються разом із суспільством і економікою. Виходячи з того, що державний інститут органічно включається в соціально-економічні процеси, його можна розглядати як власника, як підприємця, як гаранта демократичного устрою суспільства. З функціонального погляду всі ці сторони виражаються в тому, наскільки держава бере участь і сприяє створенню й перерозподілу вартості в національній економіці.

Висновки:

- характерне для трансформаційного періоду реформування власності супроводжується обмеженням ролі держави як власника національних ресурсів і колективного підприємця;
- зростання вагомості недержавного сектору не означає ослаблення позицій держави. Вона не тільки функціонує на ринку як власник державних підприємств, але й здійснює перерозподільні функції, спрямовані на забезпечення пріоритету соціальних цілей;

- зменшення державної власності з одночасним посиленням соціально-економічної ролі держави підтверджує можливість різноспрямованого розвитку виробничої й розподільної функцій держави;
- досліджувані функції держави відображаються в її бюджетній системі.

Оскільки поділ державного й недержавного секторів економіки відбувся, доцільно під час формування бюджетів усіх рівнів урахувати відмінності їхніх майнових відносин, принципово різних методів управління, зокрема у сфері фінансових відносин.

Література

1. Державний сектор і функції держави у період кризи / О.Й. Пасхавер та ін.; Центр економічного розвитку. – К.: СПД С.В. Моляр, 2009. – 130 с.
2. Круш П.В. Державний сектор у системі управління та регулювання національним господарством: монографія / П.В. Круш, М.В. Шашина, О.П. Кавтиш. – К.: Вид-во НТУУ "Київ. політехн. ін-т", 2010. – 416 с.
3. Пильтій О.В. Державний сектор економіки: теорія, методологія, управління розвитком: монографія / О.В. Пильтій. – К.: Вид-во КНТЕУ, 2010. – 392 с.
4. Гончарова Н.Г. Теоретичні питання визначення змісту та структурних складових державного сектору економіки / Н.Г. Гончарова // Економіка, фінанси, право. – 2005. – № 8. – С. 9-17.
5. Кубліков В.К. Управління державною власністю в Україні: регіональний аспект / В.К. Кубліков, О.С. Гринивецька. – Одеса: Вид-во "Астропринт", 2006. – 160 с.
6. Государственный сектор в экономике Украины / Л.М. Кузьменко и др. – Донецк: Изд-во ИЭП, 2007. – 256 с.
7. Клинова М.В. Государственное предпринимательство в странах Европейского сообщества: Экономическая роль и тенденции развития / М.В. Клинова. – М.: Изд-во "Наука", 1988. – 182 с.
8. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=169674&cat_id=36252
9. Бирюков В. Госсобственность и госсектор в рыночной экономике / В. Бирюков, Э. Кузнецова // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 12. – С. 57-64.
10. Tanzi V. Public spending in the 20-th Century: a global perspective / V. Tanzi, L. Schuknecht. – Cambridge University Press, 2000. – P. 6-7, 26, 52-53.

Головинов О.Н. Трансформация влияния государственного сектора на развитие национальной экономики

Проведен анализ системы функций современного государства, рассмотренной с точки зрения институционального подхода в качестве экономического института собственности. На базе теоретического анализа и осмысления имеющегося отечественного опыта исследована специфика производственной, предпринимательской и перераспределительной деятельности государства, факторов, ее определяющих.

Ключевые слова: государственный сектор, государственное предприятие, частный сектор, собственность, приватизация, функции государства.

Golovinov O.M. The Transformation of the influence of the public sector in the development of the national economy

In the article the functions of a modern state, as considered from the point of view of the institutional approach as an economic institution of property system is analyzed. On the basis of the theoretical analysis and understanding of existing domestic experience investigated the specificity of industrial, business and redistribution function of the state, factors, its determining.

Keywords: public sector, state-owned enterprise, the private sector, property, privatization, the functions of the state.